

تأثیرات گردشگری مذهبی (زیارتی) بر توسعه روستایی مناطق دفاع مقدس (مطالعه موردی: منطقه عملیاتی شرفانی و روستای شهرک دشت عباس)

شهاب قهرمانی^۱ محمد کوچکی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۱/۰۱

چکیده:

امروزه دستیابی به توسعه پایدار فضاهای جغرافیایی، نیازمند توجه به ویژگی‌های انسانی و فرهنگی این فضاها می‌باشد و توسعه روستایی نیز از این مقوله جدا نیست. از جمله راهکارهای مناسب برای دستیابی به توسعه روستایی، بسط و توسعه صنعت گردشگری در روستاها به منزله فعالیت انسانی - اقتصادی است که افزون بر ایجاد اشتغال و درآمدزایی سبب تعامل دوسویه و سازنده روستاییان با دیگر افراد و فرهنگ‌ها می‌شود. بنابراین، شناسایی ظرفیت‌های گردشگری روستاها از جمله راهکارهای مناسبی به شمار می‌رود که می‌تواند با ارائه تصویری از وضع موجود آن‌ها و برجسته کردن نقاط قوت و ضعف آن‌ها در زمینه گردشگری، بستری مناسب برای برگزینش برنامه‌های گردشگری فراهم آورد. پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیرات گردشگری مذهبی (زیارتی) بر توسعه روستایی در منطقه عملیاتی شرفانی و روستای شهرک دشت عباس، شهرستان دهلران استان ایلام سامان یافته است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده، داده‌های مورد نیاز با بهره‌گیری از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) گردآوری شده است. جامعه آماری ۱۷۰ نفر از افراد بالای ۲۰ سال هستند که با بهره‌گیری از روش کوکران، حجم نمونه ۱۲۰ نفر محاسبه و نمونه‌ها با روش تصادفی انتخاب و سرانجام با بهره‌گیری از نرم افزار SPSS و استفاده از آزمون T تک‌نمونه‌ای تجزیه و تحلیل شدند. با توجه به نتایج به دست آمده، گردشگری مذهبی (زیارتی)، باعث تأثیرگذاری بر توسعه روستایی و ارتقاء توسعه اقتصادی شده است، ولی نتوانسته بر توسعه اجتماعی - فرهنگی تأثیری چندان گذارد.

واژگان اصلی:

گردشگری، گردشگری مذهبی، توسعه روستایی، روستای شهرک دشت عباس، منطقه عملیاتی شرفانی.

۱- دانش آموخته دکتری جغرافیا، عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و نویسنده مسئول

مقدمه

گردشگری منبعی بسیار مهم برای اشتغال نیروی کار غیر ماهر، به ویژه زنان و مهاجران فقیر روستایی است. گردشگری می‌تواند بسیاری از مشکلاتی را که روستاییان با آن مواجه هستند، برطرف سازد و از آن رو که بخش گردشگری به نسبت کاربر است، سرمایه گذاری در آن می‌تواند اشتغال گسترده تری را فراهم سازد (قبادی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۳۹). میزان نقش گردشگری در مطلوبیت کیفیت زندگی را می‌توان با شاخص‌هایی همچون افزایش استانداردهای سطح زندگی (لیو و وار، ۱۹۸۶: ۲۱۳) و فراهم شدن فرصت‌های شغلی بیشتر (میلمن و پیزام، ۱۹۸۸: ۱۹۱) اندازه‌گیری کرده، سنجید.

طی دهه‌های اخیر، بسیاری از فعالیت‌های اقتصاد روستایی و سطح درآمد به شدت افول کرده در مقابل، نرخ بیکاری افزایش یافته است؛ در نتیجه، خروج نسل جوان و افراد با تحصیلات بالا از جامعه روستایی، توسعه نواحی روستایی را به مخاطره انداخته است (مطیعی لنگرودی، نصرتی، ۱۳۹۰: ۷۰).

توسعه گردشگری در مناطق روستایی عنصری اساسی است و از جمله راههای برون رفت روستاها از فقر، مهاجرت و مشکلات اجتماعی و اقتصادی به شمار می‌رود (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۶۰).

روستا بنا به ماهیت و متناسب با ساخت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و به ویژه محیط جغرافیایی و چشم اندازها و جاذبه‌های طبیعی گردشگری، از سازماندهی درونی و کالبدی ویژه در نوع یا شیوه زندگی مادی و معنوی برخوردار است. بر روی هم، گردشگری روستایی در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است. در این راستا، با برنامه‌ریزی اصولی و شناسایی مزیت‌ها و محدودیت‌های گردشگری روستایی می‌توان به توسعه منطقه‌ای و اقتصاد ملی کمک کرد (میر کتولی، ۱۳۸۹: ۱۳۹).

از سوی دیگر، گردشگری روستایی انواع گردشگری با برخورداری از تسهیلات و خدمات رفاهی در نواحی روستایی را در بر می‌گیرد که با بهره‌مندی از منابع طبیعی و جاذبه‌های طبیعت و با شرکت در زندگی روستایی و کار در مزارع و باغات، همراه است (هاشمی،

-
1. Liu and var
 2. Milman & Pizam

۱۳۸۹: ۲۰۸). به هر روی، روستا می‌تواند انواع گردشگری را در خود جای دهد. در این خصوص، گردشگری مذهبی نیز می‌تواند در روستاهای با ماهیت گردشگری مذهبی یا زیارتی، بهبود اقتصاد و افزایش درآمد مردم و س رانجام توسعه روستایی را فراهم آورد.

بیان مسئله

توسعه جوامع روستایی همواره از مهم‌ترین دغدغه‌های ذهنی محققان در کشورهای در حال توسعه بوده، از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. از آنجا که توسعه، فرایندی چندبعدی است، در برهه‌های مختلف زمانی مبتنی بر دیدگاه‌های خاص تعریف شده است. بر این اساس، در آغاز شکل‌گیری مفهوم توسعه، تأکید اصلی بر دیدگاه‌های اقتصادی مواردی از قبیل رشد تولید ناخالص ملی، کاهش فقر، رشد سرانه، رفع بیکاری، سرمایه فیزیکی و ... بود. پس از سپری شدن این دوره، نگرشی جدید به مفهوم توسعه شکل گرفت که ویژگی عمده آن گذر از شاخص‌های معطوف به رشد اقتصادی بود (ملکان، ۱۳۹۱: ۲). اگر مقوله توسعه و از جمله توسعه روستایی را با دیدی جامع‌تر بنگریم، می‌توان گفت در دهه ۱۹۵۰ الگوی رشد، در دهه ۱۹۹۰ الگوی ساختارگرا یا بازتوزیع منابع، در دهه ۱۹۷۰ الگوی تأمین نیازهای اساسی و از دهه ۱۹۸۰ به بعد الگوی توسعه پایدار به عنوان الگوهای مسلط در ادبیات توسعه طی نیم قرن اخیر مطرح بوده‌اند (رضوانی، ۱۳۹۰: ۷۷).

گردشگری روستایی یکی از حوزه‌های به نسبت جدید در توسعه روستایی است که می‌تواند فرصت‌ها و امکاناتی را به ویژه برای اشتغال و درآمد روستایی فراهم کند و در احیا و نوسازی نواحی روستایی مؤثر باشد. روستای شهرک دشت عباس در شهرستان دهلران به دلیل قرار گرفتن در مسیر زائران دفاع مقدس منطقه عملیاتی شرفانی از استعداد و زمینه‌های بالا برای گردشگری مذهبی برخوردار است و خدمت‌رسانی به زائران دفاع مقدس می‌تواند به افزایش اشتغال و افزایش درآمد ساکنان این روستا منجر شود.

هدف پژوهش حاضر، تحلیل و بررسی تأثیرات گردشگری مذهبی (زیارتی) بر توسعه روستایی مناطق دفاع مقدس در منطقه عملیاتی شرفانی و روستای شهرک دشت عباس شهرستان دهلران استان ایلام است و در پی پاسخ دادن به سؤالات زیر است:

- گردشگری مذهبی (زیارتی) چه تأثیری بر توسعه اقتصادی مناطق روستایی محدوده مورد مطالعه داشته است؟

- گردشگری مذهبی (زیارتی) چه تأثیری بر توسعه اجتماعی - فرهنگی مناطق روستایی محدود و مورد مطالعه داشته است؟

ضرورت تحقیق

توجه به توسعه روستایی به نظر «تودارو» به این علت نیست که بیشتر جمعیت جهان سوم در مناطق روستایی قرار دارند، بلکه به این علت است که از یک سو راه حل نهایی مسئله بیکاری شهری و تراکم جمعیت به بهبود محیط روستایی مربوط می‌شود (قدیری و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۵) و از سوی دیگر با توجه به اصل مکمل بودن فضاها و مکان‌ها، توسعه ملی و توسعه شهری بدون توسعه روستایی، معنی و مفهوم نخواهد داشت. در نتیجه، برنامه‌ریزی توسعه روستایی در فرآیند توسعه ملی و شهری ضروری و اجتناب ناپذیر است (رضوانی، ۱۳۹۰: ۱۰ و ۱۱).

ارتباط تنگاتنگ بین روستا و فعالیت‌های کشاورزی و به عبارتی نقش نواحی روستایی در تولید محصولات کشاورزی از ضرورت‌های برنامه‌ریزی توسعه روستایی است (رضوانی، ۱۳۹۰: ۷)، چرا که سرنوشت اغلب کشورهای جهان در هر دوره از تاریخ به سرنوشت روستاها بستگی داشته است.

یکی از خصیصه‌های بارز روستا آن است که تأمین کننده غذای بشر است و می‌تواند بدون تکیه به شهر به حیات خود ادامه دهد (قدیری معصوم و نجفی کانی، ۱۳۸۲: ۱۱۲). با وجود اینکه روستاها جایگاه اصلی را در تولید محصولات کشاورزی دارند و نقش حیاتی در اقتصاد ملی ایفا می‌کنند، ولی به دلیل نداشتن امکانات مناسب زندگی و نبود اشتغال نیز به دلیل حاکم نبودن نگرش سیستماتیک به کارکرد این سکونت گاه‌ها، روند مهاجرت به شهرها افزایش یافته است (ورمزیاری، حسینی، ۱۳۸۸: ۱۰۲). مهاجرت روستاییان به شهرها افزون بر آنکه باعث افزایش جمعیت شهری و افزایش بیکاری و مشاغل کاذب برای روستاییان در شهرها شده، موجب از دست دادن نیروی تولید در جامعه روستایی و گاه متروک شدن و توسعه نیافتگی روستایی و ملی شده است، چرا که توسعه ملی رابطه‌ای تنگاتنگ با توسعه روستایی دارد.

گردشگری شیوه مهم و جدید اشتغال زایی و ایجاد درآمد به شمار آمده، عامل خروج روستا از انزوای اجتماعی و جمعیت پذیر کردن جوامع روستایی است (جولیا شاربلی، ۱۳۸۰: ۳۶).

نواحی روستایی امروزه به دلیل وجود مناظر بکر و انواع جاذبه‌های طبیعی، یکی از مهم‌ترین مکان‌ها برای راه اندازی فعالیت‌های گردشگری به شمار می‌رود و از آنجا که مشاغل روستایی کفاف زندگی روستاییان را نمی‌دهد، ایجاد گردشگری در روستاها با توجه به ظرفیت‌های آن می‌تواند با به وجود آوردن مشاغل مختلف و ایجاد اقتصاد ترکیبی، خط اقتصادی روستاییان را پر کند (حیدری، ۱۳۹۲: ۲۱).

اهداف تحقیق

در هر مطالعه‌ای تعیین هدف با اهداف و انگیزه‌های انجام تحقیق از مراحل اساسی به شمار می‌رود، زیرا که محقق در طول انجام مطالعه باید فعالیت‌ها و خط و مشی‌های روش تحقیق همچنین اطلاعات لازم در راستای اهداف مورد نظر را تعیین و مشخص کند (شبان جدی، ۱۳۸۶: ۴)، بر همین اساس و بر اساس موضوع تحقیق، اهداف تحقیق حاضر عبارتند از:

- بررسی و تحلیل تأثیرات گردشگری مذهبی (زیارتی) بر توسعه اقتصادی منطقه مورد مطالعه.
- بررسی و تحلیل تأثیرات گردشگری مذهبی (زیارتی) بر توسعه اجتماعی - فرهنگی منطقه مورد مطالعه.
- ارائه پیشنهادات و راهکارهای متناسب با توان گردشگری مذهبی منطقه برای توسعه مناطق روستایی.

پیشینه تحقیق

محمدی و همکاران در سال ۱۳۸۷ در تحقیقی با عنوان «نقش گردشگری زیارتی در توسعه اجتماعی - اقتصادی سکونتگاه‌های زیارتگاهی روستایی»، به این نتیجه رسیدند که گردشگری مذهبی و زیارتی در مناطق روستایی منبع با ارزش اشتغال و درآمدزایی و روشی مهم برای توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع روستایی است. همچنین وسیله‌ای برای حمایت از فرهنگ روستایی است که می‌تواند نقشی مهم در توسعه و حفظ روستا داشته باشد.

ابراهیم زاده و همکاران در سال ۱۳۹۰، در پژوهشی با نام «برنامه‌ریزی استراتژیک SWOT توسعه گردشگری با تأکید بر گردشگری مذهبی، مورد مطالعه شهر قم» به این نتیجه رسیدند

که برای برنامه‌ریزی گردشگری مذهبی شهر قم راهبرد توسعه علوم اسلامی و افزایش تبلیغات نزد طلاب خارجی حوزه‌های علمیه، در مقام مبلغان جلب گردشگر مذهبی - فرهنگی خارجی در کشورهاشان، به منظور معرفی جایگاه واقعی مذهب، فرهنگ و آداب و رسوم مردم قم به سایر کشورها با هدف جذب هر چه بیشتر گردشگران خارجی و ایجاد اشتغال و درآمد برای شهر قم و کشور از طریق صنعت گردشگری در اولویت اول قرار گیرد.

بدری و طیبی در سال ۱۳۹۱ در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر هزینه‌های گردشگری مذهبی، مطالعه موردی شهر مشهد مقدس» با بهره‌گیری از روش پیمایشی به این نتیجه دست یافتند که علیرغم اینکه دغدغه اصلی زائران در بدو ورود به شهر مشهد، انتخاب مکان مناسب برای اقامت است، بسیاری از خانواده‌ها به دلایلی مانند درآمد پایین و تعداد زیاد مسافران یک گروه خانوادگی، نبود امکانات رفاهی در اقامتگاه برای آنان اهمیت زیادی ندارد، به طوری که بیشتر خانواده‌ها با اولی ندانستن مواردی مانند بهداشت، امنیت، بیمه و مواردی از این دست، به واحدهای اقامتی ارزان قیمت، حتی با کمترین و ابتدایی‌ترین امکانات بسنده می‌کنند.

محمدی یگانه و همکاران در سال ۱۳۹۲ در تحقیقی بانام «نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی، با تأکید بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی، مطالعه موردی روستای قیچاق شهرستان میاندوآب»، با بهره‌گیری از پرسشنامه به این نتایج دست یافتند که گردشگری مذهبی در بعد کالبدی تأثیرات مثبت داشته است، لیکن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی نتوانسته تأثیرات مثبتی را در متغیرهای مورد بررسی بر جای گذارد. بر روی هم، در میان ابعاد کیفیت زندگی، بعد کالبدی با میانگین $3/09$ جایگاه نخست را به دست آورده است و ابعاد اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. سرانجام، بهبود کیفیت زندگی در ابعاد کالبدی در حد متوسط و در ابعاد اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی در حد پایین‌تر از متوسط و ضعیف ارزیابی شدند. بررسی تأثیرات گردشگری مذهبی بر تغییرات سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد، در بعد انسجام، وضعیت خانوارهای مورد مطالعه پس از گسترش گردشگری مذهبی بهبود داشته، اما در ابعاد مشارکت و اعتماد اجتماعی، از سطح آن‌ها کاسته شده است.

محمدی یگانه و همکاران در سال ۱۳۹۲ در تحقیقی با موضوع «تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه

گردشگری در نواحی برگزاری جشنواره‌های مذهبی، مطالعه موردی روستای شاه شهیدان رودبار، مراسم علم واپسینی، با بهره‌گیری از پرسشنامه به طراحی ۳۵ شاخص و ۶ مؤلفه پرداختند. نتایج یافته‌های تحقیق در محدوده مورد نظر نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی بیش از سایر مؤلفه‌ها در توسعه گردشگری موثر بوده‌اند و از میان عوامل اقتصادی، درآمد حاصل از گردشگری، بالاترین بار عاملی را دارد. همچنین افزایش درآمد حاصل از گردشگری باعث کاهش مهاجرت نیروی جوان و در نتیجه افزایش مشارکت روستاییان در توسعه گردشگری را در پی داشته است.

پارک در پژوهش خود با کاربرد چارچوب مفهومی جغرافیای دینی و جغرافیای گردشگری به منظور بهره‌وری بهتر از ویژگی‌های فضاها و مکان‌های مذهبی، بررسی واکنش‌های مذهبی در خصوص مقدس بودن این مکان‌ها همچنین بازتاب‌های این واکنش (به خصوص در مورد زائر محوری) در الگوها و جریان‌های جغرافیایی را ضروری می‌داند (پارک، ۱۹۹۶: ۲۶۵).

سانتوس نیز بر این باور است که تولید انگیزه‌ها برای گردشگران مذهبی شهر فاطیمای پرتغال، در چارچوب شبکه دین (انگیزه)، گردشگری (سفر) و اوقات فراغت تبیین می‌شود. به عقیده وی حتی با ظهور مدرنیته و پیچیدگی‌های آن در دوران جدید، تعداد زیادی از افراد سراسر دنیا به منظور زیارت این مکان مقدس در آن حضور می‌یابند (سانتوس، ۲۰۰۰: ۲۶).

بریدنهان و ویکنز در مطالعه‌ای، مسیر توسعه گردشگری روستایی و نقاط ضعف این صنعت را در کشور آفریقای جنوبی بررسی کرده‌اند. این مطالعه با بهره‌گیری از روش دلفی و در طی سه مرحله انجام پذیرفت. در این مطالعه بیان شد که گردشگری روستایی باعث افزایش قابلیت‌های اقتصادی مناطق حاشیه‌ای شهرها و روستاها شده، انجام اصلاحات اجتماعی را در این مناطق سرعت می‌بخشد. همچنین باعث کاهش فقر روستایی شده، دریافت‌های فرهنگی نوینی را برای مناطق روستایی به ارمغان می‌آورد. علاقمند کردن روستاییان و امیدوار ساختن آن‌ها به بهبود مشکلات زندگی کلید موفقیت پروژه‌های گردشگری است. در این حال، توسعه گردشگری به بهبود سطوح اداری و سازمانی مرتبط با این صنعت نیازمند است. تأسیس نهادهای آموزشی پیشرفته که با برنامه‌های بلندمدت پشتیبانی شوند از ملزومات توسعه این

1. Park
2. Santos

صنعت به شمار می‌رود (بریدنهان و ویکنز، ۲۰۰۴).

گیل و کاریل، در پژوهش خود به بررسی وضعیت گردشگری در ناحیه زیارتی دیو اسپانیا پرداخته‌اند و موفقیت گردشگری در این ناحیه را منوط به اجرای الگویی دانسته‌اند که مفهومی مناسب از سرمایه اجتماعی را فراگیرد. این الگو، مؤلفه‌های اشتغال و فعالیت‌های اقتصادی و مرتبط با گردشگری، توسعه شهری و روستایی، شرایط و کیفیت عوامل محیطی و اکولوژیک و کیفیت زندگی ساکنین را در برمی‌گیرد (گیل و کاریل، ۲۰۰۸: ۴۱۹).

مبانی نظری

گردشگری پدیده‌ای است کهن که از دیرزمان در جوامع انسانی وجود داشته، همواره در طول تاریخ از تغییر و تحولات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فنی متأثر بوده است (قدیری معصوم و دیگران، ۱۳۸۵: ۵۳). گردشگر معادل واژه انگلیسی توریست و به فردی گفته می‌شود که فعالیت گردشگری انجام می‌دهد (کاظمی، ۱۳۸۶: ۱۶ و ۱۵).

در لغت نامه‌ها، گردشگر را فردی معرفی می‌کنند که اقدام به مسافرت به شکل تور می‌کند؛ مسافرتی که به طور معمول برای فعالیت‌های حرفه‌ای، تفریح یا تحصیل انجام می‌شود و نقطه آغاز و پایان آن یکی و به طور معمول خانه فرد است (ضیائی، ۱۳۸۷: ۳). بر روی هم، گردشگری جریانی از سرمایه، انسان، فرهنگ و کنش متقابل میان آن‌ها را دربر می‌گیرد که در فضاهای جغرافیایی، آثاری مختلف بر جای می‌گذارد. ایجاد درآمد و اشتغال برای ساکنان محلی در عرضه فضا برای بهره‌مندی گردشگران یکی از این آثار است (فرهودی و دیگران، ۱۳۸۹: ۴۶). در واقع، گردشگری آمیزه‌ای از فعالیت‌های مختلف است که به صورت زنجیره‌ای در جهت خدمات رسانی به گردشگران انجام می‌گیرد. بنابراین گردشگری شامل تمامی پدیده‌ها و روابط برآمده از تعامل گردشگران، عرضه‌کنندگان و فروشندگان محصولات گردشگری، دولت‌ها و جوامع میزبان، در فرایند جذب و پذیرایی از گردشگران است (ابراهیم زاده و آقاسی زاده، ۱۳۹۰: ۸).

1. Briedenhann & Wickens
2. Gil & Curriel

گردشگری روستایی

گردشگری روستایی نخستین بار به صورت یک فعالیت تفریحی - اجتماعی و اقتصادی در نیمه دوم قرن ۱۸م. در اروپا به خصوص انگلیس ظاهر شد که نه تنها شامل جاذبه ها، امکانات و فعالیت‌های تفریحی می‌شود، بلکه ارائه خدمات و تسهیلات به گردشگران را نیز در بر می‌گیرد (شمس الدینی، ۱۳۸۹: ۹۷). توجه به موضوع گردشگری روستایی، از دهه‌های ۱۹۵۰م. به بعد گسترش یافت و در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰م. بیشتر در زمینه اقتصاد گردشگری روستایی برای کشاورزان و جوامع محلی مورد توجه قرار گرفت (افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۳).

در واقع، گردشگری روستایی یکی از مفاهیم و اشکال توسعه است که در آن از منابع و جذابیت‌های محیطی و تاریخی موجود در مناطق روستایی استفاده می‌شود. این راهبرد توسعه کمترین تأثیر مخرب را دارد و از رهگذر ارتقای سطح بهره‌وری در مناطق روستایی، اشتغال زایی، اصلاح توزیع درآمد، حفظ محیط زیست روستا و فرهنگ بومی، جلب مشارکت مردم محلی و ارائه شیوه‌های مناسب برای منطبق ساختن باورها و ارزش‌های سنتی با شرایط امروزی، منافع روزافزونی را نصیب مناطق روستایی می‌سازد.

امروزه این مسئله آشکار شده که لازمه رسیدن به توسعه، توجه به روستاها و بخش روستایی به مثابه بخش پایه است. با توجه به اینکه بیشتر جمعیت فقیر جهان در مناطق و بافت‌های روستایی کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند؛ از این رو، برای توسعه روستایی به فعالیت‌ها و رویکردهای جدیدی که پایدار و جامع باشند، نیاز است. بر همین اساس یکی از راهبردهایی که در سالهای اخیر به خصوص در کشورهای توسعه یافته مورد توجه قرار گرفته و در برخی از آن‌ها به اجرا در آمده، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی است (جمعه پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۳۴) که عاملی مهم در توزیع عادلانه درآمد جامعه به ش مار آمده، زمینه را برای توسعه ملی و منطقه‌ای فراهم می‌سازد (نوابخش، ۱۳۸۹: ۵). توسعه گردشگری روستایی در سطح بخشی ارزشمند و رشد یابنده در زمینه رهیافت اقتصادی مطرح است (شارپلی، ۱۳۸۰: ۲۶۲). این صنعت می‌تواند به مثابه منبع مالی جدید وضعیت اقتصادی مردم محلی را بهبود بخشد (کرمی دهکردی و کلانتری، ۱۳۹۰: ۴)، و عاملی مهم در رفع فقر، افزایش اشتغال و ارتقاء درآمد روستاییان به شمار آید (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۰؛ و

سبل، ۲۰۱۰: ۴۳).

گردشگری مذهبی

گردشگری مذهبی، یکی از قدیمی‌ترین و پررونق‌ترین گردشگری‌های گذشته و حال حاضر در سراسر جهان است. گردشگری مذهبی که در باورها و اعتقادات دینی مذهبی ریشه دارد، به مفهوم تخصصی خود فراتر از وابستگی به زمان و اوقات فراغت، عامل مهم جغرافیای انسانی در شکل‌گیری مسافرت، ایجاد تمرکز و چشم‌انداز فرهنگی است (بدری و طیبی، ۱۳۹۱: ۱۵۴).

یکی از انگیزه‌های مهم گردشگری در جهان، مسافرت‌های مذهبی و زیارتی است. جاذبه‌های مذهبی، زیارتگاه‌ها و اماکن مقدس هر ساله تعداد زیادی را جذب می‌کند. حوزه نفوذ این اماکن مقدس همه نواحی جغرافیایی جهان را در بر می‌گیرد. تأسیسات اقامتی و پذیرایی در این نوع از گردشگری شکل خاص خود را دارد. این نواحی به ویژه اگر از چشم اندازهای طبیعی نیز برخوردار باشند، قابلیت توسعه و جذابیت بیشتر برای گردشگران را دارند (الوانی و دهدشتی، ۱۳۷۳: ۷۶).

اعتقادات مذهبی قوی‌ترین عامل ایجاد شهرهای مذهبی (زیارتی)، به شمار می‌رود. در عربستان مکه و مدینه، در عراق کربلا و نجف، در هندوستان بنارس، احمدآباد و الهه آباد، در تایلند بانکوک، در تبت شهر لاسا، در فلسطین اشغالی شهر بیت المقدس، در ایتالیا واتیکان و در اسپانیا شهرهای مذهبی سنت سباستین نمونه‌هایی از شهرهای مذهبی هستند. در ایران نیز مشهد مقدس، قم و شهر ری بهترین نمونه شهرهای مذهبی‌اند که نقش فرهنگی - اسلامی دارند (دیناری، ۱۳۸۹: ۹۵).

دفاع

در مطالعه تاریخ زندگی موجودات، دفاع پدیده‌ای بسیار با اهمیت و برجسته شناخته می‌شود. این پدیده باعث می‌شود موجودات از مسیر حرکت و کمال بازمانند و بقای خود را حفظ

کنند. دفاع، بر خمیره و ذات موجودات استوار است و منافع زیادی برای حفظ نوع، شخص و تعمیر دنیا و آخرت آن دارد (رستمی نسب، ۱۳۸۹: ۹۶).

معنا و مفهوم دفاع در قرآن کریم

دفاع در قرآن کریم مفهومی عمیق و گسترده دارد. در سوره حج، آیات ۳۸ و ۴۰؛ بقره، آیه ۲۵؛ مؤمنون، آیه ۹۶؛ نساء، آیه ۶؛ توبه، آیات ۱۲۲ و ۱۲۳ و سوره مائده، آیه ۱۰۴ در مورد دفاع خداوند از انسان و دفاع انسان از خود و دیگران سخن به میان آمده است. دفاع، حقی فطری و امری الهی است که به وسیله ذات باری تعالی انجام می‌گیرد. دفاع انسانی هم مطابق با فرامین و نواحی خداوند عینیت می‌یابد. نتیجه این دفاع، رضایت انسان از خود و رضایت خداوند از اوست (رستمی نسب، ۱۳۸۹: ۱۰۱-۹۹).

دفاع مقدس

مجموعه مجاهدت‌ها، حماسه‌ها، پایمردی‌ها و فعالیت‌های متنوعی که ملت شریف و مسلمان ایران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول ۸ سال (۲۸۹۵ روز) در برابر تهاجم رژیم بعثی عراق به خاک ایران اسلامی انجام دادند و در این امتحان الهی سربلند و پیروز بیرون آمدند.

دفاع مقدس نیز پدیده‌های تاریخی است و از سیستمی با مجموعه‌ای از جریان‌ها و وقایع مختلف تشکیل شده است که هر کدام کنش‌ها و واکنش‌های درونی متفاوت دارند و مسیری مشخص را طی می‌کنند (یاوری و جانی‌پور، ۱۳۹۰: ۱۵).

هشت سال دفاع مقدس، با دو رویه خرابی و سازندگی و ش کوفایی اش، به قول حضرت امام خمینی (ره)، بزرگ‌ترین حادثه تاریخی معاصر ما بود. این تاریخ پر حادثه، تأثیری ش گراف در عرصه‌های مختلف کشور گذاشت؛ تأثیری سرشار از خلوص، ایمان، صمیمیت، دل نشینی، مقاومت و ایثار که هم رنگ و بوی شهادت طلبی اسلامی را در خود دارد و هم از ارزش تاریخی و اجتماعی برخوردار است که می‌تواند به مثابه بخشی از هویت ایرانی معاصر مورد توجه و بررسی قرار گیرد (نونین، ۱۳۹۰: ۲۲۱).

در سال‌های اخیر گردشگری مذهبی در قالب کاروان‌های راهیان نور در س طحی گسترده در

کشور به منظور آشنایی جوانان با مناطق دفاع مقدس شکل گرفته است. برگزاری اردوی راهیان نور، عمری بیش از یک دهه دارد. نخستین بار در نیمه دوم دهه ۱۳۷۰، بسیج دانشجویی دانشگاه شاهد، جمعی از دانشجویان خود را در چارچوب اردوهایی در ایام نوروز به جبهه‌های جنوب و غرب اعزام کرد تا بتوانند از نزدیک جبهه‌های جنگ حق علیه باطل را ببینند. این اردوها که با حضور رزمندگان، فرماندهان و جانبازان دوران دفاع مقدس برگزار می‌شد، در اوایل دهه ۱۳۸۰ بین دانشگاه‌های دیگر گسترش یافت.

از اوایل دهه ۱۳۸۰، اعزام اردوهای دانشجویی به جبهه‌های جنوب، ساماندهی و تشکیلاتی از سوی بسیج دانشگاه‌ها ایجاد شد تا دانشجویان بیشتری بتوانند در این سفرها شرکت کنند. پس از مدتی تمام این اردوها با نام "اردوهای راهیان نور تجمیع شد و پس از دانشجویان به ترتیب بسیج مساجد، بسیج ادارات و دانش‌آموزی و خانواده‌ها اعزام این سفر معنوی شدند (تارنمای تبیان، ۱۳۹۳).

منطقه مورد مطالعه

شهرستان دهلران در منطقه جنوب تا جنوب شرقی استان ایلام قرار گرفته است و دارای مختصات جغرافیایی ۵۹ ۲۳ ۴۶ تا ۴۴ ۱۱ ۴۷ و طول شرقی ۲۵ ۲۵ ۳۲ تا ۳۲ ۲۹ ۳۳ عرض شمالی می‌باشد. بر اساس بررسی‌های انجام شده توسط سازمان هواشناسی، این منطقه از نظر طبقه‌بندی اقلیمی «کوپن»، جزء اقلیم خشک با تابستان‌های گرم به شمار می‌آید. همچنین بر اساس آمار هواشناسی، متوسط بارندگی ۴,۲۶۶ میلی‌متر، متوسط تبخیر سالانه ۳۵۵۳ میلی‌متر در تشست و ۳۱۱۷ میلی‌متر در سطح آزاد است. متوسط دمای سالانه نیز ۳۱,۰۴ درجه سانتی‌گراد است (فتحی زاده و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۲ و ۸۳).

بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت شهرستان دهلران ۶۶۳۹۹ نفر، بخش موسیان ۱۹۴۲۷ نفر، دهستان دشت عباس ۹۷۸۲ نفر و جمعیت روستای شهرک دشت عباس، ۳۹۴ نفر بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۳).

با آغاز جنگ تحمیلی شهرستان دهلران و منطقه شرفانی نیز همانند سایر مناطق غرب کشور مورد هجوم عراق قرار گرفت. منطقه عملیاتی شرفانی مربوط به دوره معاصر است و در شهرستان دهلران، بخش موسیان، دهستان عین خوش، جاده شهید خرازی، بعد از پل شهید

ایرانی واقع شده است. این منطقه عملیاتی توسط محمدجواد خانزادی پژوهش و مستندسازی گردید و در ۸ مهر ۱۳۸۷ با شماره ثبت ۲۳۳۶۷۲ به عنوان یکی از آثار ملی ایران در فهرست میراث معنوی به ثبت رسید. شرهانی در حقیقت دشت شقایق‌هاست و در زبان عربی به معنی دشت باز است. منطقه عملیاتی شرهانی با شهر ترکالکی ۱۸۰ کیلومتر فاصله دارد و در ۶۵ کیلومتری شهرستان دهلران واقع شده است. یادمان شرهانی در نزدیکی پاسگاه چم‌سری در محدوده فکه شمالی نزدیک به زبیدات عراق و در ۷۰ کیلومتری استان العمارة عراق قرار دارد. عملیات‌هایی که در این منطقه انجام شده عبارتند از: عملیات محرم (۱۰ آبان ۱۳۶۱)؛ والفجر مقدماتی (۱۸ بهمن ۱۳۶۱) و والفجر ۱ (۲۰ فروردین ۱۳۶۲).

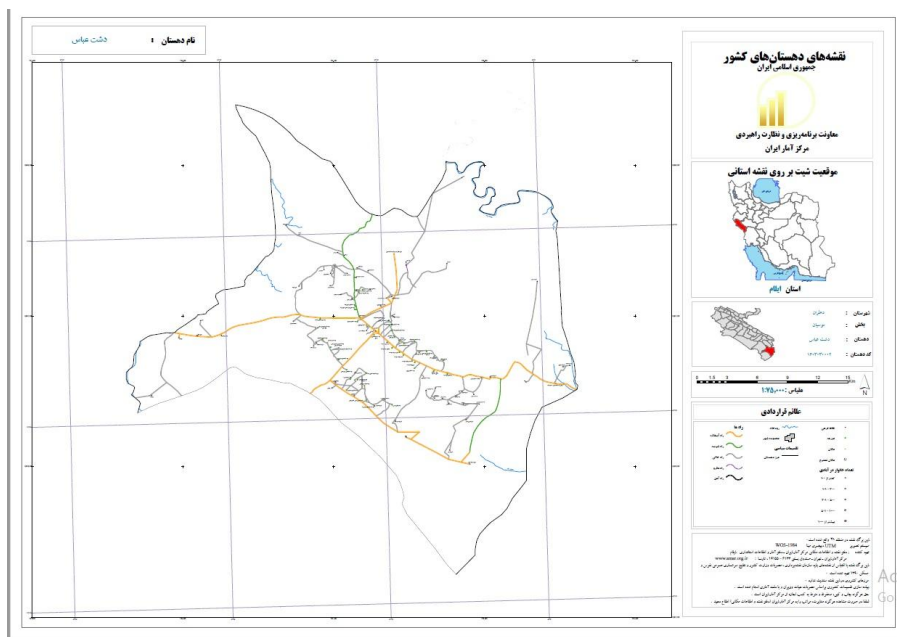
جدول ۱: عملیات‌های انجام شده در منطقه شرهانی

نام عملیات	تاریخ شروع	تاریخ اتمام	نتایج
محرم	۱۳۶۱/۰۸/۱۰	۱۳۶۱/۰۸/۱۶	آزادسازی ارتفاعات ۴۰۰، ۲۹۸، حوزه نفتی بیات، نهر عنبر، پاسگاه چم‌سری و موسیان؛ آزادسازی ۵۰۰ کیلومتر مربع از خاک کشور تلفات دشمن: ۱۰۴۰۰ نفر کشته، زخمی و اسیر
والفجر مقدماتی	۱۳۶۱/۱۱/۱۸	۱۳۶۱/۱۱/۲۱	علاوه بر انهدام قابل توجه تیپ‌های ۹۰۵ و ۷۰۴ و یک گردان از نیروهای سودانی، تعداد ۱۱۳ تن از نیروهای دشمن اسیر شدند.
والفجر ۱	۱۳۶۲/۰۱/۲۰	۱۳۶۲/۰۱/۲۸	الحاق بین خطوط پدافندی نیروهای دشمن شکست؛ ولی بر اثر آتش سنگین دشمن منطقه آزاد شده تثبیت نگردید. تلفات دشمن: ۶۷۵۰ نفر کشته، زخمی و اسیر

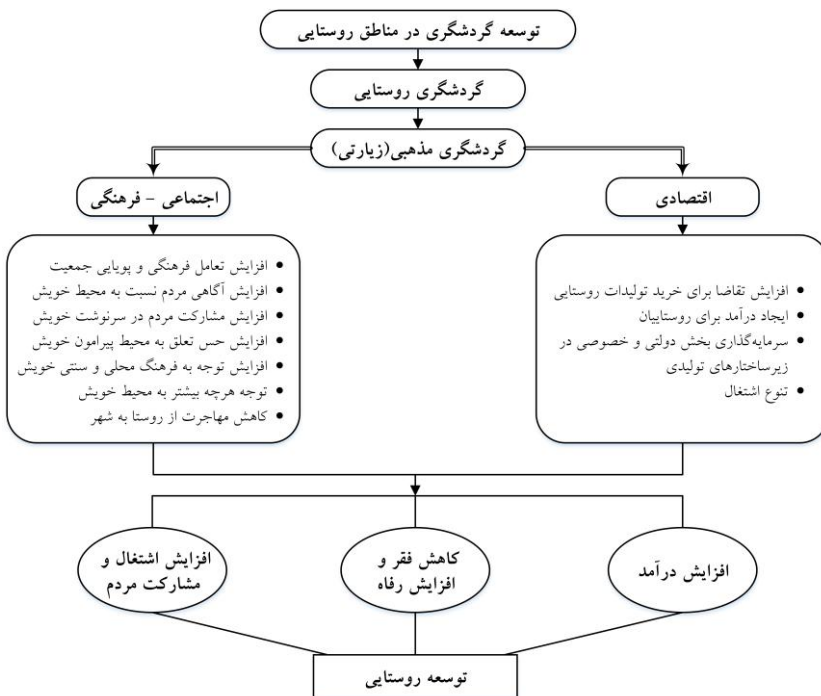
(منبع: پایگاه تخصصی و اطلاع رسانی دفاع مقدس، ۱۳۹۳)

با پایان گرفتن جنگ تحمیلی و پذیرش قطعنامه، نیروهای خودی در نقطه صفر مرزی مستقر و به دنبال نیروهای مرزبان، گروه‌های تفحص وارد منطقه شدند. اولین گروه تفحص از لشکر ۱۴ امام حسین (علیه السلام) با فرماندهی شهید علیرضا غلامی بود. از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۶ کار تفحص پیکر مطهر شهدا به وسیله گروه‌های تفحص یگان‌های سپاه و کمیته مفقودین به صورت کوتاه مدت و با دایر کردن چادرهای گروهی یا استقرار در

شهر دهلران و موسیان، آغاز شد. از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۸ پس از شهادت علیرضا غلامی، فعالیت گروه‌ها متوقف شد، اما از سال ۱۳۷۸، به صورت دائم و با احداث تعدادی سنگر و یک معراج شهدا که با گنبدی بسیار زیبا حال و هوای دوران دفاع مقدس را زنده می‌کرد، گروه تفحص لشکر ۱۴ امام حسین (علیه السلام) اصفهان استقرار یافته، فعالیت خود را از سر گرفت. امروزه منطقه عملیاتی شرهانی به محل زیارت گردشگران مذهبی تبدیل شده است (قاسمی، ۱۳۹۳). در این حال، یکی از مسیرهایی که بر سر راه منطقه عملیاتی شرهانی قرار گرفته، روستای شهرک دشت عباس است که گردشگری مذهبی بر توسعه آن اثرگذار بوده است.

تصویر ۱: نقشه محدوده مورد مطالعه

روش شناسی تحقیق

این پژوهش از نوع کاربردی و روش تحقیق آن توصیفی تحلیلی است. در گردآوری داده‌ها نیز از روش‌های کتابخانه‌ای و مطالعه میدانی بهره گرفته شده است. در روش کتابخانه‌ای با بهره‌گیری از آمارنامه‌ها و سرشماری‌ها، داده‌ها جمع‌آوری شد. در مطالعه میدانی نیز، در ابتدا تأثیرات گردشگری مذهبی بر بعد اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی بررسی، سپس با بازخوانی مطالعات پیشین و جمع‌بندی آن‌ها، برای بعد اقتصادی ۵ شاخص و برای بعد اجتماعی - فرهنگی ۱۰ شاخص در نظر گرفته شد. در ادامه، شاخصها و گویه‌های تحقیق پس از ارزیابی روایی و پایایی با بهره‌گیری از پرسشنامه و بر مبنای طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای مورد سنجش قرار گرفت. در سرشماری، افراد بالای ۲۰ سال در روستای شهرک دشت عباس ۱۷۰ نفر شناسایی و به عنوان جامعه آماری تحقیق، تعریف شدند. در این حال، با بهره‌گیری از روش کوکران، ۱۲۰ نفر جامعه نمونه انتخاب گردیدند و برای توزیع مناسب حجم نمونه در بین تمام افراد بیمه شده از روش نمونه‌گیری احتمالی، استفاده شد. برای سنجش پایایی تحقیق

نیز از نرم افزار SPSS و روش آلفای کرونباخ استفاده شد که میزان پایایی آن ۰/۷۸۳ نشان از پایایی قابل قبول است.

معرفی متغیرها و شاخص‌های تحقیق

برای طرح کردن گونه‌های تحقیق، ابتدا ابعاد و شاخص‌های تحقیق بر اساس منابع، جمع آوری شد. سپس شاخص سازی صورت گرفت و شاخص‌های تحقیق بر اساس موضوع تحقیق، استخراج و سرانجام گویه‌های متناسب با هر شاخص، تنظیم شد. این تحقیق، بر اساس دو بعد اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی تهیه شده، که برای بعد اجتماعی - فرهنگی، ۱۰ شاخص و برای بعد اقتصادی ۵ شاخص در نظر گرفته شده است. در بعد اجتماعی - فرهنگی، شاخص‌هایی چون آگاهی، مشارکت، اعتماد به نفس، احساس تعلق، مهاجرت، کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی، حفظ فرهنگ، توجه و تعامل انتخاب شده است و برای بعد اقتصادی نیز، شاخص‌هایی همچون در آمد، خدمات، استفاده بهینه، سرمایه گذاری و کاهش فقر، در نظر گرفته شده است.

جدول ۲: ابعاد و شاخص‌های تحقیق

آلفای کرونباخ	شاخص	ابعاد
۰/۷۴۷	درآمد	اقتصادی
	خدمات	
	استفاده بهینه	
	سرمایه گذاری	
	کاهش فقر	
۰/۷۲۱	آگاهی	اجتماعی - فرهنگی
	کیفیت زندگی	
	مشارکت	
	رفاه	
	اعتماد به نفس	
	مهاجرت	
	احساس تعلق	
	تعامل	
	توجه	
حفظ فرهنگ		

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۳)

بحث و یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

با توجه به نتایج به دست آمده از پرسشنامه ها، ۷۸/۳ درصد پاسخ‌گویان را مردان و ۲۱/۷ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. همچنین ۴۳/۳ درصد متأهل و ۵۶/۷ درصد مجرد هستند. علاوه بر این ۷/۵ درصد بی‌سواد، ۱۰/۸ درصد ابتدایی، ۲۲/۵ درصد راهنمایی و ۴۷/۵ درصد مدرک دیپلم داشته و ۱۱/۷ درصد مدارک بالاتر از دیپلم دارند. به لحاظ شغلی، ۲۵ درصد از پاسخگویان کشاورز، ۱۱/۷ درصد کارگر، ۹/۲ درصد مغازه‌دار، ۹/۲ درصد دامدار، ۵/۸ درصد جوشکار و ۳۹/۲ درصد در مشاغل دیگر فعالیت می‌کنند. میانگین سنی پاسخ‌گویان نیز ۲۷ سال است.

یافته‌های تحلیلی

تأثیرات گردشگری مذهبی بر توسعه اقتصادی در محدوده مورد مطالعه، تأثیرات اقتصادی گردشگری به عنوان یکی از متغیرهای تحقیق، از دیدگاه مردم مورد بررسی قرار گرفته است که نتایج پاسخ‌گویان به تفکیک هر گویه در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۳: تأثیر گردشگری مذهبی بر توسعه اقتصادی

شاخص‌های اقتصادی	گویه	کاملاً مخالف	مخالف	بی‌نظر	موافق	کاملاً موافق	میانگین	انحراف
درآمد	افزایش اشتغال	۲۴	۲۳	۲۵	۲۱	۲۰	۲/۹۱	۱/۳۹۹
	افزایش درآمد	۲۵	۲۱	۳۲	۱۸	۱۸	۲/۸۵	۱/۳۵۸
	رونق فعالیت‌های اقتصادی	۱۹	۲۵	۳۰	۲۰	۲۵	۳/۰۶	۱/۳۶۷
خدمات	بهبود امکانات زیربنایی	۲۳	۲۳	۲۵	۲۶	۲۱	۲/۹۹	۱/۳۸۷
	افزایش قیمت زمین	۲۲	۲۰	۲۸	۳۱	۱۷	۳/۰۱	۱/۳۳۰
	افزایش خدمات آموزشی	۱۸	۲۸	۲۵	۳۲	۱۵	۲/۹۸	۱/۲۸۱
استفاده بهینه	افزایش خدمات بهداشتی	۱۹	۲۷	۲۳	۲۹	۲۲	۳/۰۷	۱/۳۵۸
	استفاده بهینه از مکان‌ها	۱۴	۳۱	۲۴	۲۹	۱۹	۳/۰۷	۱/۲۸۵
سرمایه‌گذاری	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی	۱۵	۲۶	۳۱	۲۹	۱۸	۳/۰۸	۱/۲۵۷
کاهش فقر	کاهش فقر روستاییان	۱۷	۳۶	۲۴	۲۹	۱۲	۲/۸۶	۱/۲۳۵
	جمع				ارتقاء توسعه اقتصادی		۲/۹۹	۱/۳۲۵

در خصوص ارزیابی میزان میانگین گویه‌ها از دیدگاه پاسخ‌دهندگان بر مبنای طیف لیکرت، نتایج نشان می‌دهد مجموع میانگین پاسخ‌دهندگان برابر با ۲/۹۹ بوده، که حاکی از قرار داشتن آراء پاسخ‌دهندگان در دامنه حد متوسط به زیاد در طیف لیکرت است. کمترین میانگین گویه‌ها، به گونه افزایش درآمد با ۲/۸۵ و بیشترین میانگین، به گویه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی با میانگین ۳/۰۸ تعلق دارد که نظر مساعد پاسخ‌دهندگان به این گویه را نشان می‌دهد.

تأثیرات گردشگری مذهبی بر توسعه اجتماعی - فرهنگی

در گستره مورد مطالعه، تأثیرات اجتماعی - فرهنگی گردشگری به مثابه یکی از متغیرهای تحقیق از دیدگاه مردم بررسی شد که نتایج پاسخگویان به تفکیک هر گونه در جدول زیر عرضه شده است.

جدول ۴: تأثیر گردشگری مذهبی بر توسعه اجتماعی - فرهنگی

شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی	گویه	کاملاً مخالف	کاملاً موافق	بی‌نظر	مخالف	موافق	کاملاً موافق	میانگین	انحراف
آگاهی	افزایش آگاهی روستاییان	۲۸	۱۲	۳۱	۳۲	۱۷	۲/۹۸	۱/۳۷۲	
	شناخت بیشتر ارزش محیط	۱۷	۲۱	۲۲	۳۰	۲۸	۳/۲۶	۱/۳۸۰	
کیفیت زندگی	افزایش کیفیت زندگی روستاییان	۲۳	۲۴	۳۵	۱۹	۱۶	۲/۸۴	۱/۳۰۰	
مشارکت	افزایش حس مشارکت روستاییان	۷	۳۰	۳۳	۳۲	۱۷	۳/۱۸	۱/۱۴۲	
رفاه	افزایش رفاه اجتماعی روستاییان	۲۸	۲۷	۲۸	۱۹	۱۵	۲/۷۱	۱/۳۳۹	
مهاجرت	کاهش مهاجرت روستاییان	۲۱	۳۰	۲۶	۲۴	۱۸	۲/۹۰	۱/۳۳۰	
احساس تعلق	تقویت احساس تعلق	۸	۲۲	۳۷	۳۱	۲۰	۳/۲۸	۱/۱۵۴	
اعتماد به نفس	افزایش اعتماد به نفس	۱۶	۲۰	۳۷	۳۱	۱۴	۳/۰۶	۱/۲۰۷	
تعامل	آشنایی با فرهنگ‌های مختلف	۲۱	۲۳	۲۶	۲۵	۲۱	۳/۰۲	۱/۳۷۰	
	ارتباط با گردشگران	۱۵	۲۰	۲۶	۳۰	۲۷	۳/۲۹	۱/۳۳۴	

شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی	گویه	کاملاً مخالف	کاملاً موافق	بی‌نظر	مخالف	مخالف	مخالف	مخالف	
توجه	توجه مسئولان به روستا	۱۸	۲۱	۲۸	۳۱	۲۱	۳/۱۳	۱/۳۲۱	
	توجه بیشتر مردم به روستا	۱۷	۲۳	۲۸	۲۶	۲۵	۳/۱۶	۱/۳۴۷	
	افزایش توجه رسانه‌ها	۱۲	۲۷	۲۸	۲۲	۲۷	۳/۲۲	۱/۳۱۷	
حفظ فرهنگ	ترویج فرهنگ محلی	۲۴	۲۵	۲۶	۲۵	۱۹	۲/۹۲	۱/۳۶۹	
	حفظ فرهنگ محلی	۱۷	۲۳	۳۷	۲۴	۱۸	۳/۰۳	۱/۲۵۹	
جمع	ارتقاء توسعه اجتماعی - فرهنگی	۳/۰۶							۱/۳۰۲

در خصوص ارزیابی میزان میانگین گویه‌ها از دیدگاه پاسخ‌دهندگان، بر مبنای طیف لیکرت، نتایج نشان می‌دهد که مجموع میانگین پاسخ‌دهندگان برابر با ۳/۰۶ بوده است که حاکی از قرار داشتن آراء پاسخ‌دهندگان در دامنه «حد متوسط به زیاد» در طیف لیکرت است. کمترین میانگین گویه‌ها، به گویه افزایش رفاه با ۲/۷۱ و بیشترین میانگین، به گویه ارتباط با گردشگران با میانگین ۳/۲۹ تعلق دارد که نظر مساعد پاسخ‌دهندگان در مورد این گویه را نشان می‌دهد.

یافته‌های تحلیلی

در این تحقیق، گردشگری مذهبی، متغیر مستقل و توسعه اقتصادی و توسعه اجتماعی - فرهنگی به منزله متغیرهای وابسته تحقیق برگزیده شده است. برای بررسی تأثیر گردشگری مذهبی بر توسعه اقتصادی، از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است که میانگین به دست آمده یعنی (۳۰/۵۹۰) از میانه مفروض یعنی (۳۰) بالاتر است. این نتیجه، اثرگذاری گردشگری مذهبی بر توسعه اقتصادی در منطقه مورد مطالعه را نشان می‌دهد (جدول ۵).

جدول ۵: آزمون T، تأثیر گردشگری مذهبی بر توسعه اقتصادی

آزمون T	T	ارزش T	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد از میانگین	سطح معناداری
اقتصادی	۶۷/۰۸۸	۳۰	۳۰/۵۹۰	۴/۵۰۲	۰/۴۴۸	۰/۰۰۰

برای بررسی تأثیر گردشگری مذهبی بر توسعه اجتماعی - فرهنگی، از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است که میانگین واقعی به دست آمده (۳۹/۷۳۵)، از میانگین مفروض (۴۵) پایین‌تر است. این نتیجه، نشان می‌دهد گردشگری مذهبی بر توسعه اجتماعی - فرهنگی تأثیر ندارد (جدول ۶).

جدول ۶: آزمون T، تأثیر گردشگری مذهبی بر توسعه اجتماعی - فرهنگی

آزمون T	T	ارزش T	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد از میانگین	سطح معناداری
اجتماعی - فرهنگی	۷۰/۶۳۸	۴۵	۳۹/۷۳۵	۵/۶۸۱	۰/۵۶۲	۰/۰۰۰

نتیجه‌گیری

امروزه توسعه، دیگر به مفهوم رشد اقتصادی صرف نیست، بلکه با مفاهیمی مختلف همچون توسعه انسانی و عدالت اجتماعی، پیوند خورده است و برای بهبود وضعیت زندگی و سلامتی انسان‌ها از آن به ابزاری برای دستیابی به این اهداف استفاده می‌شود. در سیاست‌ها و برنامه‌های برنامه ریزان و سیاستمداران، چه در کشورهای توسعه یافته و چه در کشورهای در حال توسعه، بهبود و ارتقای سطح زندگی انسان‌ها و دستیابی به عدالت اجتماعی و رفاه اقتصادی و اجتماعی، از اهداف اصلی به شمار می‌رود که همواره در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی به آن‌ها توجه می‌شود. از سوی دیگر، با توجه به اینکه برنامه ریزان توسعه، به خصوص در کشورهای در حال توسعه، بیشترین اندیشه و برنامه‌های خود را به شهرها معطوف کرده اند، روستاییان همیشه در رسیدن به عدالت اجتماعی و رفاه با مشکلاتی رو به رو هستند که این مشکلات باعث افزایش فاصله طبقاتی بین شهر و روستا می‌شود. بر این اساس، یکی از سیاست‌هایی که در سالهای اخیر در ایران مورد توجه قرار گرفته، گردشگری روستایی به خصوص گردشگری مذهبی (زیارتی) است که می‌تواند با برنامه‌ریزی منظم و دقیق به روستاییان کمک کرده، باعث توسعه روستایی شود.

بر روی هم، نتایج تحقیق در منطقه مورد مطالعه، حاکی از آن است که گردشگری مذهبی (زیارتی) باعث تأثیرگذاری بر توسعه اقتصادی شده، ارتقاء توسعه اقتصادی منطقه را در پی

داشته است که با یافته‌های محمدی و همکاران در سال ۱۳۸۷ و بریدنهان و ویکنز (۲۰۰۴) مطابقت دارد. با وجود این، گردشگری مذهبی (زیارتی) نتوانسته است بر توسعه اجتماعی - فرهنگی منطقه تأثیرگذار باشد و تأثیری کم داشته است که با یافته‌های محمدی یگانه و همکاران در سال ۱۳۹۲ مطابقت دارد.

همچنین، با توجه به نتایج پرسشنامه در فرضیه اول، بر اساس آزمون T تک نمونه‌ای، میانگین به دست آمده (۳۰/۵۹)، نسبت به میانگین مفروض (۳۰)، بالاتر است. سطح معناداری نیز برابر با (۰/۰۰۰) است. بنابراین، این فرضیه که گردشگری مذهبی (زیارتی)، در ارتقاء توسعه اقتصادی مناطق روستایی محدوده مورد مطالعه تأثیر داشته است، تأیید می‌شود.

در فرضیه دوم نیز، بر اساس آزمون T تک نمونه‌ای، با توجه به اینکه میانگین به دست آمده (۳۹/۷۳۵)، نسبت به میانه مفروض (۴۵)، پایین‌تر بوده است، همچنین سطح معناداری برابر با (۰/۰۰۰) می‌باشد، فرضیه گردشگری مذهبی (زیارتی) در ارتقاء توسعه اجتماعی - فرهنگی مناطق روستایی محدوده مورد مطالعه تأثیر داشته است، رد می‌شود.

با توجه به نتایج به دست آمده، گردشگری مذهبی (زیارتی)، باعث ارتقاء توسعه اقتصادی شده است ولی نتوانسته بر روی توسعه اجتماعی - فرهنگی تأثیر چندانی بگذارد.

پیشنهادها و راهکارها

- اختصاص بودجه‌های عمرانی برای بهسازی و مرمت زیرساخت‌های منطقه مانند جاده.
- ایجاد اشتغال برای ساکنان روستایی منطقه مانند فروش صنایع دستی و غذاهای محلی در فصل ورود زائران.
- افزایش تبلیغات از طریق رسانه‌های جمعی برای شناسایی هرچه بیشتر محدوده مورد مطالعه.
- ایجاد غرفه‌های کالاهای فرهنگی در فصل ورود زائران به منظور افزایش مشارکت روستاییان.
- فراهم کردن بستر مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در گردشگری منطقه.

منابع

۱. ابراهیم زاده، عیسی؛ کاظمی زاد، شمس الله؛ قنبری، حکیمه؛ اسکندرپنانی، محمد. (۱۳۹۰). برنامه ریزی استراتژیک SWOT توسعه گردشگری با تأکید بر گردشگری مذهبی، مورد مطالعه: شهر قم. فصلنامه پژوهشهای جغرافیای انسانی، ۷۹(۱)، ۱۴۱-۱۱۵.
۲. الوانی، مهدی و دهدشتی، زهره. (۱۳۷۳). اصول و مبانی جهانگردی؛ معاونت اقتصاد و برنامه ریزی بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، چاپ اول.
۳. بدری، سیدعلی؛ طیبی، صدرالله. (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر هزینه های گردشگری مذهبی، مطالعه موردی: شهر مشهد مقدس؛ مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۱(۲)، ۱۷۷-۱۵۳.
۴. جولیا شارپلی، ریچارد. (۱۳۸۰). گردشگری روستایی؛ مترجمین: رحمت الله منشی زاده و فاطمه نصیری، انتشارات منشی، کانون اسلامی انصار.
۵. حیدری، زهرا. (۱۳۹۲). مشارکت اجتماع محلی در برنامه ریزی گردشگری کشاورزی، مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان تنکابن؛ پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا.
۶. جمعه پور، محمود احمدی، شکوفه. (۱۳۹۰). تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی، مطالعه موردی: روستای برغان، شهرستان ساوجبلاغ. فصلنامه پژوهشهای روستایی، ۲(۱)، ۶۳-۳۳.
۷. دیناری، احمد. (۱۳۸۹). گردشگری شهری در ایران و جهان؛ چاپ دوم، تهران: انتشارات پیام.
۸. رستمی نسب، عباسعلی. (۱۳۸۹). مبانی نظری دفاع مقدس در قرآن کریم. نشریه علمی پژوهشی ادبیات پایداری، ۱(۲)، ۱۰۷-۹۵.
۹. رضوانی، محمدرضا. (۱۳۹۰). برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران. چاپ چهارم، تهران: انتشارات قومس.
۱۰. افتخاری، رکن الدین؛ عبدالرضا مهدوی، داوود. (۱۳۸۵). راهکارهای توسعه گردشگری

- روستایی با استفاده از مدل SOWT: دهستان لواسانات کوچک. فصلنامه مدرس علوم انسانی، ۱۰(۲)، ۱-۳۰.
۱۱. شبان‌جدی، خانعلی. (۱۳۸۴). بررسی توسعه پایدار روستایی با تأکید بر بخش کشاورزی، مطالعه موردی دهستان بناجوی غربی شهرستان بناب؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۲. شمس‌الدینی، علی. (۱۳۸۹). گردشگری روستایی راهکاری سازنده برای توسعه روستایی، نمونه موردی: روستای فهلیان. فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۱۳۱(۱)، ۱۰۸-۹۵.
۱۳. ضیایی، محمود. (۱۳۸۷). جغرافیای گردشگری. تهران: انتشارات پیام نور.
۱۴. فرهودی، رحمت‌الله؛ شورچه، محمود؛ صبوری، حسین. (۱۳۸۹). برآورد اثر تغییرات فصلی بر درآمد گردشگری معبد آناهیتا با تحلیل رگرسیونی. فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۸(۱۷)، ۶۲-۴۵.
۱۵. قاسمی، محمدرضا. (۱۳۹۳). معرفی منطقه عملیاتی شرهانی. قابل دسترسی در: <http://www.emtedad61.ir/post>
۱۶. قبادی، پرستو؛ پاپ‌زن، عبدالحمید؛ زرافشانی، کیومرث؛ گراوندی، شهپر. (۱۳۸۹). مشکلات و محدودیت‌های گردشگری روستایی با استفاده از نظریه بنیانی (مورد: روستای حریر، استان کرمانشاه). فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۱(۳)، ۵۲-۲۵.
۱۷. قدری معصوم، مجتبی؛ ایمانی، بهرام؛ محمدجانی، مرتضی. (۱۳۸۵). نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی؛ مجله علوم جغرافیایی، ۴(۱)، ۶۵-۵۱.
۱۸. قدیری معصوم، مجتبی؛ استعلاجی، علیرضا پازکی، معصومه. (۱۳۸۹). گردشگری پایدار روستایی و عشایری. چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۹. قدیری معصوم، مجتبی؛ نجفی‌کانی، علی‌اکبر. (۱۳۸۲). برنامه‌های توسعه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آن بر نواحی روستایی. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، ۱۱(۴۴)، ۱۲۲-۱۱۱.
۲۰. کاظمی، مهدی. (۱۳۸۶). مدیریت گردشگری؛ چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت.
۲۱. کرمی‌دهکردی، مهدی؛ کلاتری، خلیل. (۱۳۹۰). شناسایی مشکلات گردشگری روستایی استان چهارمحال بختیاری با استفاده از تکنیک تئوری بنیانی. فصلنامه پژوهش‌های

- روستایی، ۲(۳)، ۳۰-۱.
۲۲. محمدی یگانه، بهروز؛ احدنژاد روشتی، محسن ابراهیم زاده، مانیا؛ چراغی، مهدی. (۱۳۹۲). تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در نواحی برگزاری جشنواره های مذهبی، مطالعه موردی روستای شاه شهیدان رودبار مراسم علم واجینی؛ فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات گردشگری، ۸(۲۳)، ۷۰-۵۱.
۲۳. محمدی یگانه، بهروز؛ چراغی، مهدی؛ ولائی، محمد. (۱۳۹۲). نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی با تأکید بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی، مطالعه موردی: روستای قپچاق شهرستان میاندوآب؛ نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۳(۳۰)، ۲۵-۷.
۲۴. محمدی، حمیدرضا؛ خسروی، کوروش؛ سلیم نژاد، ندیم. (۱۳۸۷). نقش گردشگری زیارتی در توسعه اجتماعی - اقتصادی سکونتگاه های زیارتگاهی روستایی. مجله رشد آموزش جغرافیا، ۲۳(۸۵)، ۳۷-۳۱.
۲۵. مطیعی لنگرودی، سید حسن نصرتی، ماهره. (۱۳۹۰). امکان سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی از دیدگاه گردشگران، نمونه موردی مطالعه: بخش گرگانرود شهرستان تالش. مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۲۲(۱)، ۸۴-۶۹.
۲۶. ملکان، احمد. (۱۳۹۱). تحلیل تأثیر مؤلفه های سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی. نمونه موردی: دهستان گودین، شهرستان کنگاور، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا.
۲۷. مؤمنی، مصطفی؛ صرافی، مظفر؛ قاسمی خوزانی، محمد. (۱۳۸۷). ساختار و کارکرد گردشگری مذهبی فرهنگی و ضرورت مدیریت یکپارچه در کلان شهر مشهد. فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۱(۱)، ۳۸-۱۳.
۲۸. مهدوی، مسعود؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ قهرمان، نسرين. (۱۳۸۷). اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۱(۲)، ۶۰-۳۹.
۲۹. مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰).
۳۰. میرکتولی، جعفر؛ راضیه، مصدق. (۱۳۸۹). بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی مورد: دهستان استرآباد جنوبی، شهرستان گرگان، مجله مطالعات

- و پژوهش های شهری و منطقه ای، ۲(۷)، ۱۵۴-۱۳۷.
۳۱. نوابخش، مهرداد؛ رفیعی فر، مریم. (۱۳۸۹). بررسی اجمالی آثار گردشگری بر زندگی اقتصادی اجتماعی مردم روستای زیارت. فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط، ۹(۱).
۳۲. نوین، حسین. (۱۳۹۰). رویکردهای جامعه شناختی در شعر پایداری دفاع مقدس؛ مجله کاوش نامه زبان و ادبیات فارسی، ۱۲(۲۳)، ۲۴۱-۲۱۹.
۳۳. ورمزیاری، حجت؛ حسینی، سیدمحمود. (۱۳۸۸). بررسی میزان مشارکت عشایر بخش دیشموک در طرح های توسعه روستایی؛ مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۲۰(۳)، ۱۱۸-۱۰۱.
۳۴. هاشمی، سید مناف؛ حسین پور، سیدعلی. (۱۳۸۹). بازبینی و بررسی اثرات گردشگری مناطق روستایی در رویکرد فراتحلیل با تأکید بر زمینه های گسترش صنعت گردشگری؛ مدیریت شهری، ۲۶(۱)، ۲۲۴-۲۰۷.
۳۵. یآوری، وحید؛ جانی پور، محمدرضا. (۱۳۹۰). مطالعات تاریخی دفاع مقدس با رویکرد آینده پژوهشی؛ فصلنامه تخصصی مطالعات دفاع مقدس، ۱۰(۳۶)، ۲۴-۹.
۳۶. پایگاه تخصصی و اطلاع رسانی دفاع مقدس. (۱۳۹۰). قابل دسترسی در:

<http://www.fatehan.ir>

37. Briedenhann J:wickens E, 2004: Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas vibrant hope or impossible dream. Tourism management:www.elsever.com /locate/tourman.p.1.
38. Gil. A. R. and Curiel, J. E. (2008); «Religious Events as Spatial Interest Tourism Spanish Experience Pasos. Revista de Turismo Cultural, Vol 6, N.3, PP 419-433.
39. Park, Chris, C. (1994); Sacred Worlds- An Introduction to Geography and Religion. London; Routledge.
40. Santos, M. and da Graca Mouga Pocas. (2000); «Fatima: religious tourism in a sanctuary city'. 6 World Leisure Congress; Bilbau, de 3 a 7 de julho (Actas em CD-Rom).
41. Sebele, Lesego S., 2010, Community-based Tourism Ventures, Benefits and Challenges: Khama Rhino Sanctuary Trust, Central District, Botswana, Journal of Tourism Management, 31, pp. 136-146.
42. Tebyan-zan.ir, 1393.

43. Liu, Juanita c. and Turgut Var 1986; Resident Attitudes towards Tourism Im pacts in Hawaii, Annals of Tourism Research, Vol 13.
44. Milman, A. & Pizam, A., 1988, Social impact of tourism on central Florida; Annals of Ttourism Research, 15 (2).